

ZOFIA BILUT-HOMPLEWICZ

KONTRASTYWNÓŚĆ ROZUMIANA INACZEJ –
GERMANISTYCZNA LINGWISTYKA TEKSTU
Z PERSPEKTYWY BADAŃ POLONISTYCZNYCH*

CONTRASTIVE STUDIES UNDERSTOOD DIFFERENTLY:
TEXT LINGUISTICS WITHIN GERMAN STUDIES
FROM THE PERSPECTIVE OF RESEARCH IN POLISH STUDIES

Abstract

Contrastive studies (within German studies) were earlier understood as the comparison of the systems of two or more languages and, after a pragmatic turn, gradually the areas of text and discourse were introduced. The present article presents yet another type of contrastive studies, i.e. interlinguistic contrastive studies—from the perspective of Polish text linguistics the crucial problems within the equivalent discipline in German studies are introduced and discussed.

Key words: text linguistics within German studies, text linguistics within Polish studies, cross-linguistic contrastive studies, intertext contrastive studies, interlinguistic contrastive studies.

Dr hab. ZOFIA BILUT-HOMPLEWICZ, prof. UR – Instytut Filologii Germańskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego; adres do korespondencji – e-mail: zbilut@wp.pl

Główny zakres zainteresowań naukowych autorki obejmuje lingwistykę tekstu, badania nad dyskursem, lingwistyczną analizę tekstu/dialogu literackiego, pragmatyngwistykę oraz wybrane aspekty językoznawstwa ogólnego i kontrastywnego.

* Artykuł nawiązuje do mojej monografii pt. *Prinzip Perspektivierung. Germanistische und polonistische Textlinguistik – Entwicklungen, Probleme, Desiderata*. Teil I: *Germanistische Textlinguistik*, która poświęcona jest germanistycznej lingwistyce tekstu napisanej z perspektywy polonistycznych badań nad tekstem.

1. UWAGI WSTĘPNE

Lingwistyka tekstu należy w językoznawstwie germanistycznym do najbardziej dynamicznie rozwijających się dyscyplin, zajmuje również czołową pozycję w badaniach europejskich. Dotychczasowe germanistyczne prace monograficzne naświetlają stan badań z wielu wzbogacających tę dziedzinę perspektyw, najczęściej prowadzą też dyskusję nad jej kierunkami i tendencjami rozwojowymi. Na przykład w pracy K. Brinkera (2005) centralne miejsce zajmują funkcje tekstu oraz rozwinięcie tematyczne, z kolei mocno nacechowana pragmatycznie monografia M. Heinemann i W. Heinemanna (2002) ukazuje tekst z perspektywy jego miejsca w komunikacji i włącza do badań dyskurs. K. Adamzik (2004) natomiast wzbogaca swe rozważania o aspekty polemiczne, by wymienić tu tylko dyskusję nad interpretacją faz rozwojowych dyscypliny czy też miejscem stylistyki w badaniach nad tekstem, H. Hausendorf i W. Kesselheim (2008) czynią z kolei przedmiotem swych zainteresowań perspektywę dydaktyki tekstu. Dogłębna charakterystyka tych oraz innych monografii z zakresu lingwistyki tekstu mogłaby stać się przedmiotem osobnego opracowania.

Badania germanistyczne dotyczące każdej dyscypliny, a więc również lingwistyki tekstu, nie ograniczają się oczywiście do dyskusji prezentowanej w pracach germanistów rodzimych, neofilologów z innych krajów włączają się też aktywnie w jej nurt. Polscy germaniści prowadzą tę dyskusję głównie w języku niemieckim, opierając się przede wszystkim na germanistycznej literaturze przedmiotu, co jest zrozumiałe i naturalne, a prace swe publikują zarówno w zachodnich, jak i w polskich wydawnictwach. Na gruncie neofilologii w Polsce uzasadnione wydaje się w tym kontekście pytanie o relację między dyscypliną, którą uprawia się w danej filologii, a jej odpowiednikiem w piśmiennictwie polonistycznym. Na tym polu polscy germaniści są niemalże jedynymi pośrednikami między polonistycznym obszarem badań a germanistyką w krajach niemieckiego obszaru językowego, ponieważ niemieccy slawiści stanowią bardzo nieliczną grupę, a poloniści mają najczęściej do pokonania barierę językową.

2. PERSPEKTYWIZACJA I KONTRASTYWNOSĆ

Niniejszy artykuł należy rozumieć jako propozycję zaakcentowania najważniejszych problemów badawczych germanistycznej lingwistyki tekstu z perspektywy badań polonistycznych, prowadzonych w ramach „analogicznej”

dyscypliny, zwanej w polonistyce lingwistyką tekstu lub teorią tekstu¹. Cudzystów przy określeniu „analogiczny” nie jest tu przypadkowy, ponieważ badania nad tekstem uprawiane w kręgu polonistycznym osadzone są w porównaniu z badaniami germanistycznymi w odmiennej tradycji, co uwiadacza się również w rozwoju dyscypliny. Realizacja tak wyznaczonego celu możliwa jest przy zachowaniu dwóch istotnych zasad: zasady perspektywizacji oraz zasady kontrastywności.

Pierwsza z nich polega na tym, że interesującą nas tu dyscyplinę, a więc germanistyczną lingwistykę tekstu, ukazuje się dokonując krytycznego przeglądu wyników badań obu obszarów badawczych. Można w ten sposób wyraźnie zauważyć akcenty wywodzące się z różnych tradycji, dotyczące doboru tematów badań, aktualnych tendencji oraz perspektyw rozwojowych. Ta relacyjność spojrzenia wydaje się obiecująca dla niemieckiego czytelnika. Słowa W. Hartunga (1997: 22) zyskują w tym kontekście na aktualności: „Teksty mogą być wskaźnikami odnoszącymi się do kultury lub społeczeństwa. Żeby tak mogło się stać, musimy zadać sobie trud zrekonstruowania perspektywy odbiorców, którzy wchodzili w ‘prawdziwą interakcję’ z tekstami lub przynajmniej postarać się o korektę własnej perspektywy. Gdy tego nie zrobimy, będziemy rozumieć tylko siebie i tylko w tej chwili”².

Warto w tym miejscu wymienić trzy najbardziej „spektakularne” przykłady ukazujące zasadę perspektywizacji.

1. Najbardziej widoczna jest różnica w obu obszarach badawczych w odniesieniu do tzw. tekstologii kontrastywnej, którą można nazwać z powodzeniem „specjalnością” germanistyczną; choć nie powstała w tym kręgu badawczym, notuje tam jednak dynamiczny rozwój. Kierunek ten jest z jednej strony poszerzeniem badań kontrastywnych o płaszczyznę tekstu, z drugiej zaś związany jest z rozwojem genologii, stanowiącej jeden z kluczowych zakresów lingwistyki tekstu. W badaniach polonistycznych tekstologia kontrastywna nie ma odpowiednika.

2. W przypadku genologii germanistycznej (*germanistische Textsortenlinguistik*) i polonistycznej genologii lingwistycznej mamy natomiast do czynienia z inną relacją. Dochodzą tu do głosu odmienne tradycje badawcze,

---

¹ Określenia dotyczące tej dyscypliny są zróżnicowane por. Labocha (2009) oraz Witosz (2005).

² Tłum. Z. B.-H. „Texte können Hinweise auf eine Kultur oder Gesellschaft geben. Damit sie das tun, müssen wir uns aber bemühen, die Perspektiven, die jene Menschen hatten, die mit den Texten in ‘echter Interaktion’ verbunden waren, zu rekonstruieren oder wenigstens als mögliche Korrektive unserer eigenen Perspektiven in Rechnung zu stellen. Andernfalls verstehen wir nur uns selbst und nur in diesem Augenblick”.

których wpływ widoczny jest na tle całościowego rozwoju dyscypliny. Germanistyczna lingwistyka tekstu od początku swego rozwoju wykazuje orientację językoznawczą, podczas gdy w badaniach polonistycznych wyraźne są nawiązania do literaturoznawstwa, stylistyki oraz do prac Bachtina, te ostatnie najbardziej obecne są w genologii.

3. Trzeci obszar stanowią badania nad dyskursem. Wprawdzie rozwijają się one w obu interesujących nas obszarach, rozumienie jednak samego pojęcia *dyskurs* wykazuje wiele różnic (por. Z. Bilut-Homplewicz, 2009b). Upraszczając, można stwierdzić, że w pracach germanistycznych zauważa się silny wpływ dzieł M. Foucault, choć badacz ten, jak sam zaznacza, nie stworzył spójnej teorii dyskursu. Analizy konkretnych dyskursów dotyczą przede wszystkim tematów nośnych pod względem politycznym i społecznym. Natomiast w ujęciach polonistycznych nawiązanie to nie jest obecne, a dyskurs rozumiany jest jeszcze często jako tekst w kontekście (por. np. Witosz, 2007), choć pojawiają się też prace, w których określa się go jako rodzaj praktyki społecznej (por. np. Wojtak, 2011)³. W każdym razie lingwistyka dyskursu (*Diskurslinguistik*) wykształciła się już w germanistycznym obszarze badawczym jako odrębna dyscyplina, czego nie można w żadnym razie powiedzieć o kręgu polonistycznym.

Drugą zasadą leżącą u podstaw interesującego nas tu podejścia jest zasada kontrastywności. Badania kontrastywne koncentrowały się na początku zgodnie z ogólnymi tendencjami rozwojowymi lingwistyki na ujęciach systemowych, z czasem pod wpływem zwrotu pragmatycznego porównania zaczęły obejmować również płaszczyznę tekstu (tekstologia kontrastywna) oraz jego zanurzenie w komunikacji⁴, a najnowsze z nich dotyczą kontrastywnej analizy dyskursu⁵.

W odniesieniu do ujęć systemowych używam określenia *kontrastywność międzyjęzykowa* (*interlinguale Kontrastivität*), natomiast tę drugą nazywam *kontrastywnością międzytekstową* (*intertextuelle Kontrastivität*)⁶. Jeszcze niewiele prac czyni swym przedmiotem badań porównywanie dyskursów (*kontrastywność interdyskursywna – interdiskursive Kontrastivität*).

---

³ *Dyskurs* i *Diskurs* jako terminy mogły być jeszcze do niedawna określane jako tautonimy terminologiczne (*terminologische Tautonyme*) (por. Z. Bilut-Homplewicz, 2009b).

⁴ Przegląd informacji o pracach kontrastywnych polskich germanistów znajdujemy np. w artykule M. Smykały (2009).

⁵ W niektórych pracach germanistycznych porównaniu podlegają dyskursy w dwóch kręgach kulturowych – por. np. W. Czachur (2011), J. Dąbrowska-Burkhardt (2013).

⁶ Określenie *intertextuelle Kontrastivität* może być mylące, ponieważ kojarzy się z terminem *intetekstualność*, co nie jest tu zamierzone.

W przywoływanej tu monografii dotyczącej germanistycznej lingwistyki tekstu (por. przyp. 1), na której podstawie sformułowane została treść tego artykułu, wyróżniam jeszcze jeden rodzaj kontrastywności, tzw. *kontrastywność interlingwistyczną* (*interlinguistische Kontrastivität*), która różni się od poprzednich punktem odniesienia. Nie dotyczy ona bowiem porównań obejmujących systemów języków czy też gatunków lub dyskursów, lecz płaszczyzny refleksji naukowej nad interesującymi nas tu dyscyplinami, które mimo wielu różnic mogą zostać uznane za odpowiedniki w dwóch interesujących nas obszarach, germanistycznym i polonistycznym. Chodzi tu o zetknięcie ze sobą analogicznych dyscyplin w obu kręgach i kulturach piśmienniczych⁷ poprzez prezentowanie i dyskutowanie stanu badań dostrzeganych i akcentowanych z punktu widzenia drugiego obszaru badawczego, jak również zakreślanie dezyderatów i podkreślanie różnic (w tym terminologicznych), ale też podobieństw i wspólnych podejść. Zastosowanie tak rozumianej kontrastywności interlingwistycznej w przyszłych pracach badawczych wydaje się jak najbardziej uzasadnione. Wbrew pozorom globalizacja na interesującym nas obszarze nie jest wszechobecna.

W lingwistyce tekstu nawiązywano jedynie okazjonalnie do charakterystycznych ujęć i wyników badań drugiego obszaru badawczego⁸. Szczególnie prace polonistyczne stanowią białą plamę dla językoznawców z krajów niemieckojęzycznych, ich przybliżaniem zajmuje się okazjonalnie jedynie niewielka grupa polskich germanistów, uwzględniających tę problematykę i publikujących tłumaczenia prac naukowych⁹. Brak jednak głębszej refleksji nad dyscypliną w obu kulturach piśmienniczych we wzajemnym dialogu. Taka „osobna” egzystencja sąsiadujących ze sobą kultur piśmienniczych jest zjawiskiem, które przy zastosowaniu choćby metody małych kroków powinno ulec zmianie.

⁷ Możliwe byłoby również zastosowanie jej do więcej niż dwóch obszarów badawczych.

⁸ W obszerniej dwutomowej pracy dotyczącej lingwistyki tekstu i dialogu znajdujemy artykuły przybliżające lingwistykę tekstu (J. Mazur, 2000) i lingwistykę dialogu (Z. Bilut-Homplewicz, 2001) w badaniach krajów słowiańskich. Ograniczone ramy publikacji sprawiły jednak, że prace te z konieczności musiały mieć charakter sprawozdawczy i nie mogły prezentować dyskusji nad problemami, nie znalazło się w nich też miejsce na wyodrębnienie badań polonistycznych oraz na kontrastywne ujęcie badań w obu interesujących nas tu obszarach.

⁹ Por. np. Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała (2009). W przygotowaniu znajduje się tłumaczenie na język niemiecki monografii B. Witosz (2005), a właściwie jej zmodyfikowanej przez autorkę w 2013 r. wersji dla czytelnika niemieckojęzycznego.

3. WYBRANE ASPEKTY

W trzeciej części niniejszego artykułu postaram się pokazać, jak zasada perspektywizacji i kontrastywności, ściśle powiązane ze sobą, wpłynęły na tematykę i konstrukcję przybliżanej tu pracy. Przeprowadzając głębszą analizę badań w obu obszarach, można ukazać ich zróżnicowaną rzeczywistość lingwistyczną i co jest również istotne, zaakcentować problematykę, która z perspektywy innego kręgu badawczego prezentuje się w sposób wyostrojony. W odniesieniu do tej ostatniej myśli należy zauważyć, że germanistyczna lingwistyka tekstu jawi się z perspektywy badacza jej polonistycznego odpowiednika jako znacznie bardziej usystematyzowana i nacechowana chronologicznie, co uwidacznia się choćby w terminologii dotyczącej samej dyscypliny (por. Z. Bilut-Homplewicz, 2009; J. Labocha, 2009).

Wprawdzie zdecydowałam się na chronologiczne przedstawienie poszczególnych zagadnień, ta chronologia jest jednak tylko pewną ramą, ponieważ nie chodzi tu o szczegółowe rejestrowanie poszczególnych etapów rozwoju dyscypliny, lecz o postawienie akcentów eksponujących konsensus badawczy czy też kwestie polemiczne. Tak więc w skondensowany sposób zarysowane zostały ciekawe, czasem również kontrowersyjne spojrzenia związane z różnymi fazami rozwojowymi dyscypliny. Nawiązując do U. Fix (m.in. 2009a, 2009b) poszerzyłam rozumienie tekstualności, przejmując za tą badaczką takie aspekty, jak medialność, kodowość i „lokalność”¹⁰ oraz „materialność” (*Medialität, Kodalität, Lokalität, Materialität*) (por. U. Fix, 2009a). Szczególnie w odniesieniu do tej ostatniej cechy staram się wykazać, że jej uwzględnienie w badaniach nad tekstem w dobie wizualizacji jest ściśle związane z szeroko pojmowaną tekstualnością.

W pracy nie mogło oczywiście zabraknąć refleksji nad genologią, stale będącą filarem dyscypliny. W dobie występowania wielorakich twórców hybrydalnych kwestie genologiczne nabierają nowego znaczenia. Tekstolodzy są zgodni co do tego, że gatunki tekstu należy ujmować jako zjawiska historyczne i kulturowe (por. np. U. Fix, 2008, oraz U. Fix¹¹). Zaakcentowano krytyczny głos K. Adamzik (2001a: 21 nn.) w odniesieniu do badań dotyczących gatunków o standardowej strukturze, przypominających niemalże formularze i tu rzeczywiście trzeba badaczce przyznać rację, gdy określa dziś ich analizy jako mało wydajne. Dotyczy to jednak przede wszystkim tekstów

---

¹⁰ Ten ostatni aspekt rozumiany w sensie usytuowania tekstu.

¹¹ Por. wypowiedź U. Fix <http://www.tdk.univ.rzeszow.pl/?p=36> [DW : 23.05.2014]

użytkowych badanych w aspekcie synchronicznym i z punktu widzenia jednej kultury. Trzeba jednakże przypomnieć, że w początkowym stadium rozwoju kierunku takie analizy były jak najbardziej uprawnione¹². Nawet dziś uwzględnienie wariantywności tych gatunków z perspektywy diachronicznej może wzbogacić ogląd. Poza tym, jak wskazuje K. Adamzik (2001b: 41), stopień standaryzacji tekstu należy traktować jako zjawisko skalarne, dlatego też gatunki o zróżnicowanym stopniu standaryzacji, będące odpowiednikami w różnych obszarach językowych, stanowić mogą interesujący materiał badawczy, co jest przedmiotem analiz tekstologii kontrastywnej, o której będzie mowa w dalszej części artykułu¹³.

Dla badacza gatunków również ich szeroko pojęte zanurzenie kontekstowe, w tym multimedialne, staje się dużym wyzwaniem¹⁴.

Wyraźnie podążając za postulatem K. Adamzik (2001), dołączam się do jej stanowiska, by po fazie genologii zajmującej się intensywnie typologią tekstów skoncentrować się na opisie bardziej skomplikowanych gatunków oraz na badaniu gatunków w ich różnorodnych powiązaniach. Częściowo przejmując terminologię zaproponowaną przez badaczkę, określam różnorodność tych powiązań terminem *kontekstualizacja* i mówię o różnych rodzajach kontekstualizacji gatunków tekstu. Wyodrębniam pięć rodzajów kontekstualizacji, którą stanowią:

- 1) grupy tekstów reprezentujące ten sam gatunek,
- 2) gatunki pozostające w relacji paradygmatycznej (gatunki spokrewnione ze sobą),
- 3) gatunki pozostające w relacji syntagmatycznej,
- 4) gatunki występujące w określonych zakresach komunikacyjnych,
- 5) gatunki w dyskursie.

Jak już wspomniano, istotną rolę odgrywa w badaniach germanistycznych tekstologia kontrastywna, której zupełnie brak na mapie podejść polonistycznych. W rozdziale poświęconym temu kierunkowi zawarłam uwagi krytyczne dotyczące dotychczasowych ujęć oraz propozycji jego dalszego roz-

---

¹² Już w latach osiemdziesiątych jego przedstawiciele postulowali konieczność rozszerzenia analiz na więcej niż dwa obszary językowe.

¹³ Por. np. uwagi B. Spillnera dotyczące różnych konwencji w ukształtowaniu gatunkowym tekstów (*Textsortenkonventionen*) w niemieckich i francuskich ogłoszeniach matrymonialnych (B. Spillner, 2005: 284; 2011: 174 nn.).

¹⁴ Praca nie porusza szeroko kwestii nowych mediów, nie odnosi się też do tekstów modalnych oraz hipertekstu. Te istotne zagadnienia powinny stać się przedmiotem osobnego opracowania.

woju. Wyeksponowanie badań w ramach tekstologii kontrastywnej wyrasta z przekonania o konieczności rozszerzenia badań kontrastywnych na płaszczyznę tekstu. Do głosu dochodzi też jeszcze inne powszechnie uznane przekonanie, że każdy tekst jest w pewien sposób nacechowany gatunkowo¹⁵ i kulturowo (por. np. U. Fix, 2008).

Nawiązując do sformułowanych postulatów/dezyderatów badawczych, mogę tu zwrócić uwagę jedynie na kilka aspektów o charakterze kulturowym i dydaktycznym. Najobszerniejszą rozprawę na temat tego kierunku, w której przedstawia krytycznie jego rozwój i wytycza dalsze drogi, opublikowała już kilkakrotnie wspomnianą tu autorka K. Adamzik (2001b). W tym samym roku ukazał się również jej artykuł dotyczący przyszłości badań genologicznych (por. K. Adamzik, 2001a). Nie można do końca zgodzić się z krytyką K. Adamzik (2001a), że należy odejść od porównywania gatunków o standardowej strukturze w dwóch kręgach kulturowych. Zasadne wydaje się bowiem nawet w przypadku takich tekstów zwrócenie uwagi na pewne niuanse, choćby uwidaczniające się w sposobie wyrażania określonych intencji czy też użycia zróżnicowanych (alternatywnych) środków językowych, które mogą być bardzo istotne w komunikacji oraz w dydaktyce języków obcych. Zarówno na studiach neofilologicznych, jak też w podręcznikach na niższym stopniu zaawansowania należy uczulać uczących się na gatunki charakteryzujące się w różnych kulturach językowych odmiennymi formami wypełnienia wzorca i strukturami wariantywnymi.

Istotne jest ponadto uwzględnienie w przyszłych badaniach zakotwiczenia poszczególnych gatunków w określonych obszarach komunikacji na tle innych gatunków w porównywanych kulturach językowych. Warto byłoby wyjść od gatunków, które kulturze docelowej nie istnieją lub których pozycja bądź frekwencja jest odmienna niż w kulturze wyjściowej, a więc stanowią dla uczących się swoiste *novum*. Przy analizie gatunków należy podkreślić najistotniejsze różnice, podobieństwa uznać zaś za pomocne w recepcji tekstów w kulturze docelowej oraz za pozytywny transfer w dydaktyce języka obcego. Niektóre różnice uwidaczniają się dopiero z pełną wyrazistością, gdy zajmiemy się konkretnymi analizami gatunków w ich uwarunkowaniach i wzajemnych powiązaniach. Na przykład nekrolog jako gatunek wykazuje spore różnice w swym występowaniu w Polsce i w Niemczech. Gazeta codzienna nie jest powszechnym miejscem jego publikacji w Polsce,

---

¹⁵ Nie oznacza to oczywiście, że gatunek jako realizacja wzorca jest zawsze tworem czystym, wręcz przeciwnie – synkretyzm jest bardzo często cechą wielu gatunków.

tak jak ma to miejsce w Niemczech, tam natomiast nie wywiesza się nekrologów przy cmentarzach czy kościołach, jak to jest u nas w zwyczaju. Istotne wydaje się jednak, gdy już operujemy tym przykładem, zwrócenie uwagi na fakt, że w obu kulturach istnieją różnice odnoszące się do innych tekstów zawiadamiających o śmierci jakiejś osoby lub też związanych z tym wydarzeniem, formułowanych jako zwyczajowo przyjęte zawiadomienia, nekrologi w prasie itd. Takie powiązane ze sobą gatunki w badanych kulturach, a przede wszystkim uwidaczniające się różnice w konstytuowaniu się tzw. sieci testów (*Textsortennetze*, por. K. Adamzik, 2001a) powinny stać się przedmiotem wnikliwych analiz, które na razie znajdują się w stadium początkowym. Wzbogaciłyby one z jednej strony stan badań w zakresie genologii, z drugiej natomiast pokazałyby dobitnie, że warto rozwijać tekstologię kontrastywną jako wyższe piętro badań kontrastywnych na płaszczyźnie tekstu (gatunku) zanurzonego w kulturze danej społeczności komunikacyjnej.

Pracę, do której tu nawiązuję, zamyka oddzielny rozdział poświęcony dyskursowi, co jest pewnym novum w dotychczas publikowanych monografiach germanistycznych z zakresu lingwistyki tekstu, choć o dyskursie i relacjach dyskursywnych w niektórych z nich jest mowa. Szczególnie praca M. Heinemann i W. Heinemanna (2002), w której już tytule widać odniesienie do dyskursu i komunikacji, włącza dyskurs do zakresu rozważań.

Zaakcentowanie problematyki dyskursu jest ważne z punktu widzenia zasady perspektywizacji, o czym już wspomniano w początkowej części artykułu. Za kluczowy problem uznałam tu dyskusję odnoszącą się do relacji między tekstem a dyskursem, a tym samym między lingwistyką tekstu a lingwistyką dyskursu. W tym miejscu odniosę się jedynie do tej pierwszej. Należy na początku zaznaczyć, że w ujęciach germanistycznych dyskurs określa się wprawdzie często jako płaszczyznę transtekstualną, nie można go jednak traktować jedynie jako następnego ogniwa w hierarchii jednostek języka, bo *de facto* dyskurs jednostką języka nie jest. Zaszeregowanie go w ciągu: fonem, morfem, zdanie i tekst, jak to obrazuje I. Warnke (2008: 164), jest więc kontrowersyjne. Chodzi tu wprawdzie o wielkość transtekstualną, różnice jednak między tekstem a dyskursem mają charakter nie tylko ilościowy¹⁶, lecz przede wszystkim jakościowy. Bardzo trafnie ujął je

---

¹⁶ U niektórych badaczy dyskurs ogranicza się do pewnego zbioru wypowiedzi, nie dokonują oni analizy całości tekstu.

O. Stenschke (2002: 118), mówiąc w nawiązaniu do S. Wichtera (1999) o kryterium całkowitej uchwytności (*vollständige Erfassbarkeit*) i traktując je jako linię oddzielającą tekst od dyskursu. Tak więc teksty są, według Stenschke (2002: 114) całkowicie uchwytnie (*wahrnehmbar*), podczas gdy nie można tego powiedzieć o dyskursach. Ta dychotomia ukazuje różną naturę obu obiektów. W myśl lingwistycznej lingwistyki dyskursu¹⁷ nie ulega wątpliwości, że konkretne dyskursy składają się z korpusów tekstowych¹⁸, korpusy te muszą jednak dopiero zostać zestawione przez analizującego badacza i ukonstytuowane dla celów analizy.

W relacji tekst–dyskurs należy ponadto zaznaczyć, że dyskursywność¹⁹ uznaje się za jedną z cech tekstualności, poszerzając w ten sposób zasób tych kryteriów²⁰ zaproponowanych przez R.-A. de Beaugrande i W. Dresslera (1981) (por. np. I. Warnke, 2002; tłum. 2009). Poszczególne teksty nie istnieją bowiem w próżni, lecz tworzy się je i odbiera na tle innych tekstów (por. np. W. Heinemann, 2005; tłum. 2009).

Rozważania dotyczące zasygnalizowanych w rozdziale o dyskursie kwestii dotyczą zasadniczo trzech problemów:

1. Pierwszy z nich odnosi się do aspektu diachronicznego. Należy odpowiedzieć na pytanie, czy przejście od zdania do tekstu jest jakościowo porównywalne z przejściem od tekstu do dyskursu.

2. Drugi problem dotyczy udziału lingwistyki tekstu w badaniach lingwistycznych nad dyskursem. Można go sformułować bardzo ogólnie, stawiając dwa następujące pytania: Ile jest tekstu w dyskursie? Ile jest lingwistyki tekstu w lingwistyce dyskursu?

3. Trzeci problem, związany nierozzerwalnie z pierwszymi dwoma, dotyczy określenia pozycji lingwistyki tekstu po ukonstytuowaniu się lingwistyki dyskursu²¹.

---

¹⁷ O ujęciach dyskursu z perspektywy różnych dyscyplin pisze krytycznie W. Heinemann (2011), por. też tłumaczenie tej rozprawy (2012).

¹⁸ Czasem analizowane są tylko poszczególne wypowiedzi, fragmenty tekstów lub też ich poszczególne elementy.

¹⁹ Za odrębny problem należy uznać dyskusję nad różnicą między intertekstualnością a dyskursywnością, z której musimy w tym miejscu zrezygnować.

²⁰ Należą one, mimo słusznych głosów postulujących ich relatywizację, bez wątpienia do kanonu lingwistyki tekstu. Warnke (2002: 127) nazywa je obrazowo „matrycą lingwistyki tekstu” (*Matrixkarte der Texlinguistik*).

²¹ W niniejszym opracowaniu możemy się jedynie ograniczyć do zasygnalizowania tych problemów.

Jako istotne zagadnienie rysuje się jednak przede wszystkim zaznaczenie krytycznego zdania w sprawie germanistycznej lingwistyki dyskursu, jak już wspomniano, bardzo mocno osadzonej w tradycji nawiązującej do prac M. Foucault. Sądzę, że próbą przezwyciężenia tego zresztą często krytykowanego stanu rzeczy (por. np. W. Heinemann, 2011) jest propozycja rozwijania lingwistyki dyskursu zorientowanej tekstologicznie, w której efektywnie można m.in. wykorzystać najnowsze instrumentarium lingwistyki tekstu.

Podejmuję również próbę ogólnej typologii dyskursu, wyróżniając trzy jego główne typy (klasy) ze względu na jego „naturę” i sposób występowania w komunikacji: z jednej strony tzw. dyskurs zdeterminowany „ontologicznie” („*ontologisch*” *geprägter Diskurs*), z drugiej zaś dyskurs wydarzeniowy i procesualny (*ereignis- und prozessbedingter Diskurs*). Chodzi tu o określony wycinek rzeczywistości, który manifestuje się w tekstach danego dyskursu. Nawiązując do tego, co powiedziano powyżej na temat relacji tekst–dyskurs, należy zaznaczyć, że jedynie dyskurs zdeterminowany „ontologicznie” może być traktowany jako wyższe piętro „naturalnie” nadbudowane nad tekstem. Teksty funkcjonujące w obszarze komunikacji instytucjonalnej, reprezentujące ten typ dyskursu, są bowiem zdeterminowane przez sferę komunikacji i występują w niej obligatoryjnie. Natomiast w dwóch pozostałych typach dyskursu badacz sam musi wyznaczyć jego zakres i od zaproponowanych przez niego kryteriów zależy dobór tekstów.

W niniejszym artykule mogły zostać wymienione jedynie główne nurty i problemy germanistycznej lingwistyki tekstu. Na tle zarysowanej tu tematyki starałam się jednak ukazać, że perspektywizacja i kontrastywność mogą być źródłem inspiracji w dyskusji nad aktualnymi problemami tej dyscypliny.

BIBLIOGRAFIA

- Adamzik Kirsten, 2001a, « Die Zukunft der Textsortenlinguistik. Textsortennetze, Textsortenfelder, Textsorten im Verbund », [in:] Fix U, Habscheid S., Klein J. [eds.] *Zur Kulturspezifik von Textsorten*, Tübingen, Stauffenburg, 15-30.
- Adamzik Kirsten, 2001b, « Grundfragen einer kontrastiven Textologie », [in:] Adamzik K [eds.]: *Kontrastive Textologie. Untersuchungen zur deutschen und französischen Sprach- und Literaturwissenschaft*, Tübingen, Stauffenburg, 13-48.
- Adamzik Kirsten, 2004, *Textlinguistik. Eine einführende Darstellung*, Tübingen, Niemeyer.
- de Beaugrande Robert-Alan, Dressler, Wolfgang, 1981, *Einführung in die Textlinguistik*, Berlin, De Gruyter.
- Bilut-Homplewicz Zofia, 2001, « *Gesprächslinguistik im slavischen Sprachraum* », [in:] Antos, G. Brinker, K., Heinemann, W., Sager, S. F. [eds.] *Text- und Gesprächslinguistik*, Bd. 2: *Gesprächslinguistik*, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1004-1006.

- Bilut-Homplewicz Zofia, 2009a, « Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech – próba bilansu », [in:] Bilut-Homplewicz, Z., Czachur, W., Smykała, M. [eds.] *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław, Atut, 325-341.
- Bilut-Homplewicz Zofia, 2009b, « *Sind Diskurs und dyskurs terminologische Tautonyme? Zu Unterschieden im Verstehen der Termini in der deutschen und polnischen Linguistik* », [in:] Henn-Memmensheimer B. et Franz J. [eds.] *Die Ordnung des Standard und die Differenzierung der Diskurse*, Akten des 41. Linguistischen Kolloquiums in Mannheim 2006, Frankfurt a.M., Peter Lang, 49-59.
- Bilut-Homplewicz Zofia, 2013, *Prinzip Perspektivierung. Germanistische und polonistische Textlinguistik – Entwicklungen, Probleme, Desiderata. Teil I: Germanistische Textlinguistik*. Frankfurt a.M., Peter Lang.
- Bilut-Homplewicz, Zofia, Czachur, Waldemar, Smykała, Marta, 2009 [eds.] *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy Antologia tłumaczeń*, Wrocław, Atut.
- Brinker Klaus, 2005, *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*, wyd. 6, Berlin. Schmidt.
- Czachur Waldemar, 2011, *Diskursive Weltbilder im Kontrast. Linguistische Konzeption und Methode der kontrastiven Diskursanalyse deutscher und polnischer Medien*, Wrocław, Atut.
- Dąbrowska-Burkhardt Jarochna, 2013, *Die gesamt europäischen Verfassungsprojekte im transnationalen Diskurs: Eine kontrastive linguistische Analyse der deutschen und polnischen Berichterstattung*. Zielona Góra, Oficyna Wydawnicza ZU.
- Fix Ulla, 2008, [eds.] *Texte und Textsorten – sprachliche, kommunikative und kulturelle Phänomene*, Berlin, Frank & Timme.
- Fix Ulla, 2009a, Stand und Entwicklungstendenzen der Textlinguistik (I), *Deutsch als Fremdsprache*, 1. Quartal, Heft 1. 46. Jahrgang, 11-20.
- Fix Ulla, 2009b, Stand und Entwicklungstendenzen der Textlinguistik (II), *Deutsch als Fremdsprache*, 2. Quartal, Heft 1. 46. Jahrgang, 74-85.
- Hartung Wolfdietrich, 1997, « Text und Perspektive. Elemente einer konstruktivistischer Textauffassung », [in:] Antos G. et Tietz H. [eds.] *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen – Transformationen – Trends*, Tübingen, Niemeyer, S.13-25.
- Hausendorf Heiko, Kesselheim, Wolfgang, 2008, *Textlinguistik fürs Examen*, Göttingen, Vandenhoeck&Rupprecht.
- Heinemann, Wolfgang, 2005, « Textlinguistik versus Diskurslinguistik? », [in:] Wierzbicka, M., Sieradzka M., Homa, J. [eds.] *Moderne deutsche Texte. Beiträge der Internationalen Germanistenkonferenz Rzeszów 2004*, Frankfurt a. M., Peter Lang, 17-30.
- Heinemann Wolfgang, 2009, « Lingwistyka tekstu kontra lingwistyka dyskursu? », [in:] Bilut-Homplewicz, Z., Czachur, W., Smykała, M. [eds.] *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Antologia tłumaczeń* Wrocław, Atut, 343-374.
- Heinemann Wolfgang, 2011, Diskursanalyse in der Kontroverse, *tekst i dyskurs – Text und Diskurs*, 4, 31-67.
- Heinemann Wolfgang, 2012, Kontrowersje wokół analizy dyskursu, *Stylistyka*, XXI, 287-318.
- Heinemann Margot, Heinemann Wolfgang, 2002, *Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion – Text – Diskurs*, Tübingen, Niemeyer.
- Labocha Janina, 2009, « Lingwistyka tekstu w Polsce », [in:] Bilut-Homplewicz, Z., Czachur, W., Smykała, M. [eds.] *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław, Atut, 45-56.
- Mazur Jan, 2000, « Textlinguistik im slawischen Sprachraum », [in:] Antos, G., Brinker, K., Heinemann, W., Sager, S. F. [eds.] ..., 153-163.

- Smykała Marta, 2009, « Kontrastywna lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech », [in:] Bilut-Homplewicz, Z., Czachur, W., Smykała, M. [eds.], *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Antologia tłumaczeń*, Wrocław, Atut 277-296.
- Stenschke Oliver, 2002, « „Einmal Text – Diskurs und zurück!” Welches Interesse hat die diskursanalytische Forschung daran, Ordnung ins Dickicht der Textdefinition(en) zu bringen? », [in:] Fix U., Adamzik K., Antos G., Klemm M. [eds.] *Brauchen wir einen neuen Textbegriff? Antworten auf eine Preisfrage*. Frankfurt a. M., Peter Lang, 113-124.
- Warnke Ingo, 2002, « Adieu Text/bienvenue Diskurs? », [in:] Fix U., Adamzik K., Antos G., Klemm M. [eds.] *Brauchen wir einen neuen Textbegriff? Antworten auf eine Preisfrage*. Frankfurt a. M., Peter Lang, 125-141.
- Warnke Ingo, 2008, « Text und Diskurslinguistik », [in:] Janich N. [eds.] *Textlinguistik. 15 Einführungen*, Tübingen, Stauffenburg, 35-52.
- Warnke Ingo, 2009, « Żegnaj tekście – witaj dyskursie? O sensie i celu postrukturalistycznego uwolnienia pojęcia tekstu », [in:] Bilut-Homplewicz, Z., Czachur, W., Smykała, M. [eds.] *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Antologia tłumaczeń*, Wrocław, Atut, 343-360.
- Witosz Bożena, 2007, Lingwistyka tekstu – stan aktualny i perspektywy, *Poradnik Językowy*, 7, 3-19.
- Witosz Bożena, 2009, « Tekst a / i dyskurs w perspektywie polskiej tradycji badań nad tekstem », [in:] Bilut-Homplewicz, Z., Czachur, W., Smykała, M. [eds.] *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, Wrocław, Atut.
- Wojtak Maria, 2011, O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu, *tekst i dyskurs – Text und Diskurs*, 4, 69-78.
- <http://www.tdk.univ.rzeszow.pl/?p=36>, [DW : 23.05.2014]

KONTRASTYWNOSĆ ROZUMIANA INACZEJ
– GERMANISTYCZNA LINGWISTYKA TEKSTU
Z PERSPEKTYWY BADAŃ POLONISTYCZNYCH

Streszczenie

(Germanistyczne) badania kontrastywne rozumiane były wcześniej jako porównywanie systemów dwóch lub większej liczby języków, a następnie po zwrocie pragmatycznym zaczęto włączać do nich stopniowo również płaszczyznę tekstu oraz dyskursu. Niniejszy artykuł prezentuje jeszcze jeden rodzaj kontrastywności, tzw. kontrastywność interlingwistyczną – z perspektywy polonistycznej lingwistyki tekstu ukazano najistotniejsze problemy analogicznej dyscypliny w kręgu badań germanistycznych.

Key words: germanistyczna lingwistyka tekstu, polonistyczna lingwistyka tekstu, kontrastywność międzyjęzykowa, kontrastywność międzytekstowa, kontrastywność interlingwistyczna.